

GABRIEL ZUCHTRIEGEL

POMPEJI

A PUSZTULÁS VARÁZSA

TREND

GABRIEL ZUCHTRIEGEL

Pompeji

A pusztulás varázsa

TREND

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Gabriel Zuchtriegel: *Vom Zauber des Untergangs*
@ Propyläen Verlag, 2023

FORDÍTOTTA:
Győri László

BORÍTÓTERV:
Müller Péter

Borítófotó © Freepik; szerzőfotó © Shutterstock

FOTÓK: Silvia Vacca (2, 3, 4/b, 5, 6–15, 17–23, 30, 31); Llorenç Alapont (29); Giuseppe Sannino (1); Luigi Spina (24/a, 24/c); Assunta Somma (32); Ufficio Stampa Parco Archeologico Pompei (16, 24/b, 25b, 28); Gabriel Zuchtriegel (4/a, 25/a, 26, 27)

RAJZOK: Simona Capecchi (Pompeji-térkép); Raffaele Martinelli (18/b)

Minden jog fenntartva, a kiadvány egészének vagy bármely részének a kiadó írásos engedélye nélküli sokszorosítása, másolása, egyéb engedélyköteles felhasználása – beleértve a kiadvány digitalizálását és ily módon történő többszörözését, nyilvánossághoz közvetítését – szigorúan tilos.

A kiadó könyveit kedvezménnyel
megrendelheti webáruházunkban:
www.mora.hu

Hungarian translation © Győri László, 2024
Hungarian edition © Trend Kiadó, 2024

„Pompeji is csak, mint a többi város. Ugyan-
úgy az emberiség bölcsője. Mindegy, hogy az
ember él vagy már halott. Pompeji kellemes
szentbeszéd. Jobban szeretem Párizsnál.”

H. Melville: *Napló* (1857)

Tartalomjegyzék

A kockázatokról és mellékhatásokról	9
1. Mi a pláne a klasszikus művészetben?	25
2. A rítus sodrában	73
3. Város a katasztrófa szélén	129
4. Ami végül számít	181
Az élet megy tovább	217
Köszönetnyilvánítás	223
Jegyzetek	227

A kockázatokról és mellékhatásokról

Alig néhány héttel azután, hogy 2021 áprilisában az UNESCO-hoz tartozó Pompeji Régészeti Park igazgatójaként munkába álltam, egy tapasztalt kollégánóm bizalmasan megosztott velem valamit, amiről nekem egészen addig sejtelmem sem volt: jelesül, hogy a Pompejibe látogató turisták körében bizony nem ritka a szívinfarktus, és hogy ezek az infarktusok olykor halállal végződnek. Ezután megerősítettük az ókori város mentőszolgálatát. Évente átlagosan 600 riasztás történik. Az esetek mintegy 20 százalékában szív- és érrendszeri problémák miatt hívják ki az orvost. A panaszok kiváltó okaként többnyire a hőséget jelölik meg. De vajon tényleg csak a hőség okozza ezeket a rosszulléteket?

2018-ban a firenzei Uffizi Képtárban egy látogató az egyik tökéletesen klimatizált teremben Botticelli *Vénusz születése* című festménye előtt állva kapott infarktust. Az újságok ezt követően a nagy francia íróról elkeresztelt Stendhal-szindrómáról cikkeztek: Stendhal 1817-ben a firenzei Santa Croce-bazilikában az ott lévő műalkotások láttán megérezte a történelem levegőjét, és eksztázisszerű állapotba került. A 20. század hetvenes éveit

ben egy Graziella Margherini nevű firenzei pszichiáter nő a városba látogató turistáknál hasonló tüneteket állapított meg. Íme, ez volt a „Stendhal-szindróma” születésének pillanata.¹ Mivel a Stendhal-szindrómát hivatalosan nem tekintik betegségnek, ismérveinek listája nyitott. A szívrohamon kívül járhat még szapora szívveréssel, fulladással, légszomjjal, hiperventillációval, eszméletvesztéssel, szédüléssel, verejtékezéssel, hányingerrel és hallucinációkkal.

Én magam eddig megúsztam. De azért akad Pompejiben néhány olyan hely, ahol alighanem okkal érezném veszélyeztetettnek magam. Ilyen például az antik város déli peremén található menekülők kertje (*Orto dei Fuggiaschi*). A régészek itt bukkantak a sokméteres hamuréteg alatt tizenhárom olyan ember maradványaira, akik a Kr. u. 79-es év egy őszi napján bekövetkezett vulkánkitörésben veszítették életüket. Az áldozatok között kisgyermek is volt. Reggel 7 óra 30 perckor, majd húsz órával a kitörés után próbáltak kimenekülni a városból. Ekkor érte őket a halál. A közeli Vezúv felől mintegy 100 kilométeres sebességgel érkező, körülbelül 400 fokos hőhullám hatására elterültek a földön. Némelyikük védekezően az arca elé tartotta a kezét, az egyik férfi utolsó erejével megpróbált föltápaszkodni. Egy kisfiú hiába igyekezett szembeszállni az őt körbezáró, port és hamut hozó lökéshullámmal. Mintha aludna, a szája kissé nyitva van. A Vezúv kitörésének eddig megtalált ezerháromszáz áldozata közül tizenhárom. Ennek a tizenháromnak pontosan ismerjük az arcvonásait, a hajviseletét, a ruházatát és a testfelépítését. Mintha csak néhány órája haltak volna meg, és feküdnének ott. A testüket körbezáró hamu és por megszilárdult, és miközben maguk a holttestek elenyésztek, helyükön úr keletkezett.

Az ásatásokon dolgozó munkások valamikor 1961 áprilisa és júniusa között bukkantak rá ezekre az üregekre, és gipszet öntöttek beléjük. Ennek köszönhető, hogy haláluk után tizenkilenc évszázaddal gipszöntvény formájában magunk előtt láthatjuk ezeket az embereket. Vagy lehet, hogy nem is a gipszöntvényüket látjuk, hanem őket magukat? Vajon mit kezdünk az efféle leletekkel? És vajon mit árul el rólunk az, amit kezdünk velük?

Ilyen és ehhez hasonló kérdések gyakran egészen konkrétan is felmerülnek Pompejiben. Például akkor, amikor reménybeli szponzorok csoportját, a nápolyi ipari és kereskedelmi kamara képviselőit vezetem végig, ahogy az alig néhány héttel odaérkezésem után történt. Ezek a várakozásteli arcok mintha mind azt kérdeznék: „Na mi lesz, bökd már ki! Mondd el, tulajdonképpen miért is vagyunk itt! Megérte idejönnünk?”

Vajon útba ejtsem-e velük a menekülők kertjében látható gyerekeket, nőket és férfiakat? Megoszam-e a történetek miatt érzett mély megrendülésemet az ipari és kereskedelmi kamara embereivel? Nem volna ez valami árulásféle? Vajon a tizenhárom áldozatról beszélve nem árulnék-e el túl sokat saját magamról is? És vajon az én hibám volna-e, ha a csoport valamelyik tagján a Stendhal-szindróma tünetei jelentkeznének?

E könyv az imént felsorolt kérdésekkel foglalkozik. Mert régézőpályám során – attól kezdve, hogy diákkoromban idegenvezetőként dolgoztam a berlini Pergamon Múzeumban, egészen Pompejiig – egyvalami rég világossá vált számomra: a problémát nem a Stendhal-szindróma okozza. Merőben statisztikai szempontból a szívinfarktus és a többi tünet Pompejiben sem gyakoribb, mint a világ bármely sétálóövezetében. A probléma egészen más, nevezük, mondjuk, gyűjtőszindrómának.

A gyűjtőszindróma

A gyűjtő mindent a birtoklás szempontjából közelít meg: vajon illene-e ez vagy az a tárgy a gyűjteményembe? Vajon másoknak több ilyen tárgyuk van-e, mint nekem? A gyűjtő egyfolytában felhalmoz, felbecsül, összehasonlít, értékkel, megítél. Úgy tekint a világra, mint valami áruházra, ahol tele kell pakolnia a bevásárlókocsiját, amennyire csak a hitelkártyája engedi.

Sokszor talákoztam olyan emberekkel, akik egész gyűjteményeket halmoztak fel ókori műkincsekből, és higgyék el nekem: egy csöppet sem irigyeltem, sőt inkább szántam őket, amiért egy olyan csodálatos dolgot, mint a régészet, vagyontárgyak halmozává alacsonyítanak le. De a gyűjtőszindróma nem korlátozódik az antik tárgyak gyűjtőire. A tüneteitől egyikünk sem mentes – és ez is csak azt mutatja, hogy a világ, amelyben élünk, mennyire materialista. Tudósok kimutatták, hogy a múzeumlátogatások két legfontosabb indítéka az ismeretek és a tapasztalatok gyűjtése.² Ám az erről szóló tanulmány tüzetes elolvasásakor kiderül, tapasztalatgyűjtésen az értendő, hogy újabb tételt húzhatunk le: látogatás Pompejiben, pipa! És mi kerül fel erre a listára? Ezt nagyban befolyásolja az, hogy miről mit hallottunk korábban. Magyarán, a turistacsoport azt nézi meg, amit okvetlenül látni kell. Valami listafélét igyekszik abszolválni. „Te tényleg nem jártál még a Louvre-ban? Hát akkor irány Párizs, különben nem vagy teljes értékű ember/régész/művészettörténész!” A gyűjtőszindrómával együtt élni tehát azt jelenti, hogy az ember tudatának mélyén szüntelenül ott motoszkál: valahová még el kell jutnia, valamire még vinnie kell, valamit még meg kell szereznie – legyen az tudás, tapasztalat vagy vagyontárgy.

A különböző régészeti múzeumok és parkok kiállításain rengeteg látogatót kalauzoltam már, és e találkozások során szerzett tapasztalataim alapján nem áll távol tőlem az a feltételezés, hogy a legerősebb motivációt a szó legszélesebb értelmében vett gyűjtőszenvedély jelenti. Ezek az emberek mindenekelőtt arra voltak kíváncsiak, hogy tulajdonképpen miért is került fel az illető hely a listájukra.

Azt az igényt, hogy a végén kipipáljuk a látottakat, természetesen a közösségi média is felerősíti. A nagyszüleim alighanem röhejesnek tartották volna, hogy emberek még azelőtt elkezdenek filmezni, mielőtt odanéznének; mára viszont ez rég megszokott dolognak számít. Ez persze rendben is van, végtére is nem akarunk senkinek semmit előírni.

Másképp áll a dolog a gyűjtőszindróma egy másik tünetével: azzal, hogy ha már ott vagyunk, magunkkal is viszünk valamit. Pompejiben heti gyakorisággal kapunk kisebb-nagyobb csomagokat, bennük láva- és mozaikdarabkával vagy cserepekkel, amelyek valaki elvitt emlékbe. A megbánás aztán évekkel, olykor évtizedekkel később következik be – a gyűjtőszenvedély hátulütője, hogy a felhalmozott tárgyak egy ponton teherré válnak. Pompeji esetében mindezt csak tetézi a legenda, hogy az efféle tárgyak (amúgy büntetőjogi következményekkel járó) eltulajdonítása balszerencsét hoz. Némely bűnbánó gyűjtő küldeményéhez megható kísérőlevelet is ír, amelyben felsorolja az őt ért szerencsétlenségeket. Beszámolnak válásról, munkahelyük elvesztéséről, sőt rákos megbetegedésről is olvastam már. Egy 2022 nyarán kapott levélben például ez áll:

Kedves Múzeumigazgató Úr!

Régóta gyűjtöm a köveket, és mindenhol, ahová csak eljutok, magammal viszek egy nagy és egy kis követ. 2012-ben Pompejiben jártam, és köveket és egy kis cserépdarabkát hoztam magammal, amelyet a földön találtam.

Nemrégiben a CNN oldalán és a Lonely Planeten is olvastam olyan emberekről, akik visszaadták a hazavitt dolgokat, mivel azok szerencsétlenséget hoztak rájuk. A történet azóta nem hagy nyugodni.

Visszatekintve világosan látom, hogy 2012 óta sem az életem, sem a karrierem nem alakult jól. Sőt egy sor bonyolult, mindmáig tartó egészségi problémával is meg kellett küzdenem.

Bár nem tudom, hogy az „átok” valóban létezik-e, de úgy döntöttem, visszaküldöm ezeket a tárgyakat, ott a helyükön önként.

Stendhal vajon melyik csoportba tartozott volna? Valószínűleg nem a gyűjtőkébe, hiszen egész életét nyughatatlanul végigutazta, és sem anyagi, sem szellemi értelemben nem lett volna elég „tárhelye” ahhoz, hogy fölhalmozzon. Nem jön számításba az a meglehetősen nagy létszámú csoport sem, amely a fentebb említett tanulmány szerint csupán a partnere kedvéért jár múzeumba, nem is szólva azokról, akiknél a látogatás fő oka a nyilvános vécé felkeresése. (Ők is külön csoportot alkotnak, még ha megnyugtatóan kis létszámút is!)

Stendhal leginkább azok közé tartozott volna, akiket a szakirodalom „spirituális zarándokok” néven tart számon.³ Ez a cso-

port azért jár múzeumba vagy régészeti parkba, hogy feltöltődjék energiával, jobban megismerje önmagát, inspirációt nyerjen, és átélhesse a szabadság érzését. Hogy új dolgokat fedezzen fel, mint a gyermek, aki először lát valamit; nem a legismertebb, mások által előírt látványosságokat akarja letudni, hanem saját ízlésében bízik. Számára a múzeumlátogatás valódi spirituális élmény forrása. Úgy véli, a látogatás rólunk magunkról szól, illetve arról, hogy hogyan léphetünk túl önmagunkon. Stendhal „mennyei érzésekről” ír, amelyek az én teljes kimerülésével járnak együtt.⁴ Ez ma alighanem dagályosnak tűnik, de ami a spiritualitást illeti, megfelel a korabeli szóhasználatnak. Buddhista terminológia szerint talán „az elmélyülés első fokozata” kifejezés áll ehhez a legközelebb.

Figyelmeztetésül hadd jegyezzük meg, hogy bizonyos mellékhatások valóban nem kizárhatók, még ha a műélvezet egészségkárosító következményei, mint láttuk, tudományosan vitatottak is. De a művészetben és a régészetben ugyanúgy jelen van a fájdalom, a veszteség, a halál és az erőszak, mint személyes történetünkben – ezt Pompejiben, abban a városban, amelyet a Vezúv Kr. u. 79-ben „elevenen eltemetett”, jobban érzékeljük, mint a világ bármely más pontján. A katasztrófának áldozatul esett gyermekek gipszlenyomata láttán – bármilyen nagy „kincsnek” számítanak is az efféle leletek – sokévnnyi tudományos tevékenység után sem lép bennem működésbe a tudós. Egy ötéves kisfiú, akit 18 órányi lávaeső és sötétség után a 400 Celsius-fokos por- és hamuhullásban ér a halál, sokkal inkább a gyermek ősfélelmét hívja elő belőlem; a kisgyermek rettegését attól, hogy a legrettenetesebb bajban magára hagyják. Mama és papa már nem segíthet, egyedül kénytelen küzdeni az életéért.

Másfelől viszont nincs az a tudományos leírás, amely képes lenne szavakba foglalni azt a boldogító pillanatot, amikor a Pompejiben dokumentumfilmet forgató Christopher Clarkkal az egyik raktárban egy alvó halászfűt ábrázoló kis szoborra bukkantunk. Kapucnis kabátja nagyon rövid, ezért összegömbölyödik, hogy ne fázzon, ahogy azt néha az én nyolcéves kisfiam is teszi. Vizes-korsója felborult, a földön heverő kosarából egy patkány eszik. A forgatás közben ez úgy hatott ránk, mintha a bennünk rejlő gondtalan, vidám gyermek küldte volna üdvözlését. Spontán ötlettől vezérelve aztán ezt a szobrot is beépítettük a dokumentumfilmbe. Erről az alábbi mondatok jutnak az eszembe Stendhal firenzei élményének leírásából; ezek sokkal többet mondanak, mint a sokat emlegetett szapora szívverés és szédülés, amelyet a templomba menet érzett: „...mindez oly elevenen szólítja meg a lelkem. Ó! Bárcsak feledni tudnám!”⁵

Hogy jön ide a felejtés? Nem tudom pontosan, de feltételezem, az író azt akarja mondani, hogy ez a fajta tapasztalat nem gyűjthető, nem iktatható, és nem is tervezhető úgy, mint például egy étteremlátogatás. Mindenekelőtt azonban arra utalhat, hogy az előzetes tudás inkább hátrányt, mintsem előnyt jelent, úgyhogy az adott pillanat szempontjából jobb, ha elfelejtjük. A találkozás egy adott pillanatban jön létre közted és a mű között, és aztán véget is ér. Ami megmarad belőle, az nem valamiféle rögzíthető tudás, nem kipipált tétel a teendőik listáján, csupán egy rövid kitörés a jelen börtönéből: sok száz, sőt sok ezer éve megalkotott tárgyak és műkincsek szólítanak meg hirtelen – ha nyitott füllel hallgatjuk őket. A „spirituális zarándokok” csoportjába azok tartoznak, akik azért járnak múzeumba, hogy nyitott füllel hallgassanak, és önként vállalják a Stendhal-szindrómával járó kockázatot.

Ennek a csoportnak valamennyien tagjai lehetünk. A múzeumokkal foglalkozó pszichológusok szempontjából a dolog egészen egyszerűnek tűnik, próbálják ki önök is: ha bemennek egy múzeumba, képzeljék el, hogy valaki egy felmérés során arról kérdezi önöket, mit várnak a látogatásuktól. Önök pedig azt válaszolják: „Hogy a lelkemhez szóljon!”

Mi mozgat bennünket?

A dolog persze korántsem ilyen egyszerű. Lehet, hogy a kérdőívet kiosztó pszichológushallgató nem érti az irodalmi célzást, és az együttműködést megtagadó, vicces kedvű vizsgálati alanyként nézi a válaszadót. Hát ezért írtam ezt a könyvet. Ott kezdődik, ahol nézetem szerint a probléma lényege keresendő. Aki zárandoklatra indul, annak szüksége van egy motorra, amely hajtja. Vagy olyasvalamire, ami vonzza – ahogy Stendhalt vonzotta Itália, ahová újra és újra visszatért.

Ilyen motorja mindenkinek van, de mi, régészek és művészettörténészek bevallottan nem sokat teszünk azért, hogy működésbe is hozzuk. Ugyanis gyakran mi magunk sem tudjuk, mi adja az energiát ahhoz, hogy hosszú éveken át törött amforákat vagy töredékes feliratokat tanulmányozzunk. És így sodródunk bele a tényszerű ismeretek és szakirodalmi utalások gyűjtögetésébe. Tulajdonképpen egy csöppet sem meglepő, hogy a közönség szintén leragad a gyűjtögetésnél.

Képzeljünk el egy fiatalembert, aki beiratkozik az egyetemre régész szakra abban a reményben, hogy ott majd minden a lelkéhez szól. A tanulmányai során aztán lélekről egy szó sem esik,

a gyűjtésről viszont annál több: krediteket, pontokat, jegyeket, katalógusokat kezd el gyűjteni. Régészként mindenekelőtt katalógusokat készítünk: számba vesszük a vázákat, a szarkofágokat, a képmotívumokat, az épülettípusokat, de a feltárások során talált tűket, vassalakokat és tetőcserepeket is. Később, a doktori cím megszerzésének szakaszában fontos, hogy néhány publikációt is összegyűjtsünk, hiszen ezek döntő hatással lehetnek a szakmai előmenetelünkre. Ha aztán eljutottunk a következő szintre, minden folytatódik tovább: itt a külső finanszírozási eszközök bevonására terelődik a figyelmünk. A német kutatástámogatási szervezettől, a *Deutsche Forschungsgemeinschaft*tól vagy az Európai Uniótól begyűjthető támogatás megszerzése lesz a cél olyan projektekhez, amelyek segítségével aztán valahol egy professzori állásra is pályázhatunk. A jelölt megítélésekor ugyanis fontos szempont, hogy mennyi külső finanszírozási forrást sikerül összeszednie.

Mármost, aki még ekkor sem felejtette el azokat a dolgokat, amelyek a lélekhez szólnak, az esetek túlnyomó többségében megtanulja ezeket valami privát, tudománytalan, gyerekes izéként kezelni, ami egy kicsit talán még kínos is. Az eredeti mozgatórugója tehát a tudományos üzemben kevésbé lényegesnek, sőt már-már rejtegetni való motívumnak számít: a motort eltakarja a motorháztető. Nemzedékek sorát tanítjuk meg arra, miként gyűjtsenek publikációkat és anyagi forrásokat, vagy tervezzenek meg tudományos kiállítási és múzeumi projekteket, anélkül, hogy érzésekről törnénk a fejünket, netán arról, hogy mitől mennyei, ami megszólítja a lelkünket.

Rendben, megengedem, itt most egy kicsit túloztam, és nem is voltam teljesen fair. Nekem is volt néhány fantasztikus taná-

rom, aki inspirált, akitől nyitottságot lehetett tanulni, és aki lélekkel is tanított. De a mainstreamet, a főáramlatot nem ők jelentették; márpedig aki másképp csinálja, nemritkán az árral szemben úszik.

Egy műalkotást, egy ókori várost vagy egy egész kultúrát megmagyarázni olyan, mint amikor az ember elültet egy magot. Tökéletesítheti az ültetés, az öntözés, a trágyázás, a növényápolásának és nevelésének technikáját. De a sikerhez szüksége van még valamire: termékeny talajra. A termékeny talaj teszi lehetővé, hogy a mag szárba szökjön. Enélkül minden fáradozás hiábavaló. A tudományban és a muzeológiában ezt a kapacitást olyasvalaminek szokták tekinteni, ami kívül esik az ember hatókörén. Figyelmünk minden lehetséges apróságra kiterjed, ezekkel foglalkozunk: ügyelünk a világításra, a feliratok elkészítésére és az akadálymentesítésre, de a látogatókat is elfogadjuk olyanoknak, amilyenek. Pontosan ugyanúgy, ahogy a különböző cégek adottságnak tekintik, hogy kik az ügyfeleik. És valóban, az ügyfél adott, ahogy a látogató is. Nincs az a múzeum vagy régészeti park, amelynek eszébe jutna megválogatni a közönségét: mindenkinek örülnek.

A munkát magunkon kell kezdenünk. Ezért határoztam el, hogy ebben a könyvben felnyitom a motorháztetőt, és Pompeji példáján elmondom, mi az, ami egy magamfajta régészt arra ösztönöz, hogy lelkét teljességgel ennek a helynek szentelje – a vécéktől (ez nem vicc – akadtak olyan elégedetlen látogatóink, akik ez ügyben levélben fordultak a kulturális miniszterhez) a legfrissebb feltárásokig (amelyek az ókori városról kialakult képünket új és olykor meglepő aspektusokkal gazdagították) sok mindenre kitérek majd.

Miről is van itt szó?

Amúgy mindabban, amiről itt szó van, nincs semmi újdonság. Csak éppen a szakemberek körében általában nem téma. A külső szemlélő számára meglepő, hogy az egyetemi és múzeumi működésben milyen ritkán fordul elő, hogy valaki áttörje az objektivitás felszínét, és bevallja, voltaképpen mi az, ami érzelmileg ösztönzi, ami „megszólítja a lelkét”. Hogy erről egy projekt-pályázatban senki sem ír, az világos. Az viszont azért egy kicsit furcsa, hogy a kollégák körében is csak ritkán beszélünk róla. Végeredményben nem a kvantummechanikáról van szó, hanem az emberi kommunikációról és tapasztalatról, hiszen a művészet-történet és a régészet valójában másról sem szól.

Egy templom alaprajza önmagában tökéletesen érdektelen volna, ha segítségével nem tudnánk rekonstruálni azokat az esztétikai, vallási, társadalmi és érzelmi tapasztalatokat, amelyeket az építető és az építész közvetíteni akart. Ha viszont ebből a szemszögből vizsgáljuk, minden egyes épület egy önálló világot rejt magában. És e világ rekonstruálásának az adja az értelmét, hogy általa egy kicsit a saját világunkat is bővíthetjük és viszonyrendszerbe állíthatjuk; lehetséges egy másik világ – és lehetséges a változás. A dolgok változtak, olykor radikálisan is, és a jövőben is változni fognak.

Ennek ellenére töméntelen olyan szakkönyv létezik, amely tele van templomalaprajzokkal, ám az épület tapasztalatvilágáról egy árva szó sem esik bennük. És meglepő módon e könyvek szerzői nem csupán saját emocionális tapasztalataikat nem írják le, de a szóban forgó templomok ókori látogatóinak érzelmeire sem kérdeznek rá. Mintha a cél az alaprajzok puszta összehasonlítása

sa volna, és ez az összehasonlítás valamiféle felsőbbrendű könyvelőhatóság pozitív elbírálása alá esne. Ám hogy egy templomnak 6-szor 13 oszlopa van, a másiknak pedig 6-szor 14, önmagában nem mondható felfedezésnek, tudományos felfedezésnek pedig végképp nem: ezek csak puszta számok. Mindazonáltal ilyen megállapításokat még útikalauzokban is olvashatunk! Közben pedig a turista ott áll a templom előtt, és ha úgy hozza a kedve, maga is megszámlolhatja. Mennyivel érdekesebb volna elmagyarázni, hogy mi zajlott ezekben az oszlopcsarnokokban, de ezt sokan már gyanúsan spekulatívnak tartják.

Egy-egy antik templom magas lépcsőin felkapaszkodva saját testünkön tapasztalhatjuk meg, hogy ezek az épületek nem az ember méreteinek figyelembevételével épültek. A Kr. e. 5. században emelt paestumi Neptun-templom belső tere előtti küszöb 82 centiméter magas. Itt az építészet jól érzékelhetően adja tudunkra, hogy az ember, aki felkeresi a szentélyt, egy számmal kisebb a kelleténél: a görög templomot a benne lakó istenség házaként fogták fel. Erre egyébként csak akkor jöttem rá, amikor a Paestumi Régészeti Park igazgatójaként – Pompeji előtt ott dolgoztam – magam is bejáratos voltam az épület belsejébe. Ez még 2015-ben történt. Ekkor született meg az a döntés, hogy a szentélynek a közönség elől korábban elzárt belső tereit megnyissuk: a „bazilikaként” ismert épületet most akadálymentes útvonalon lehet körbejárni. Ez az első és eddig egyetlen példa egy ilyesfajta romegyüttes esetében.

Amikor éppen nem hivatalos úton vagyok, ha csak tehetem, Pompejiben is igyekszem mindennap sokat időzni a kétezer éves házak között. Ha ezt munka közben nem tudom megtenni, mert a restaurációs helyszínnek valamelyikén van megbeszélésem, vagy

mert látogatókat vezetek körbe, este mindenképpen sétálok egyet, és az örökkel kinyittatok magamnak egy-egy házat. Az ilyen, látzólag céltalan, de (vagy talán éppen ezért?) inspiráló séták közben gyakran támadnak új ötleteim, és hirtelen új perspektívák tárulnak fel előttem.

Tanulmányaim során szinte soha nem történt velem ilyen. Berlinben azzal az elképzeléssel mentem a Humboldt Egyetemre, hogy ott csupa olyan emberrel találkozom majd, aki osztja az ókor iránti lelkesedésemet. Ám ha valóban lelkesedtek is, többségük ügyesen titkolta. A szemináriumokon és a szünetekben folytatott beszélgetések során gyakran csak arról volt szó, hogy ki van több tényanyag birtokában. Egy alkalommal Luca Giuliani* Münchenből Berlinbe jött, és egy vendéglőadáson a *Haldokló gallusról* beszélve leült a földre, majd felvette a szobor pózát annak szemléltetésére, hogy a mindenki által a saját testével is megtapasztalható anatómiai-fizikális okokból miért van eleve kudarcra ítélve a harcos próbálkozása, hogy a jobb kezére támaszkodva feltápáskodjon. Ez revelációként hatott rám. A diplomamunkámat aztán mégis teljesen más témáról írtam: az ókori görög városok latrináiról és szennyvízelvezető rendszereiről.

Dolgozatomban arra a következtetésre jutottam, hogy a görög klasszikus korban ilyenek nem léteztek, és az ókori Athént és a művészet többi nagy központját egyetlen hatalmas szabadtéri kloákának kell elképzelnünk. Ezalól kivételt képeztek a szentélyek és a templomok, mivel a mocskos és a tiszta közötti határt

---

* Luca Giuliani (Firenze, 1950–) régész, a berlini Humboldt Egyetem, korábban, 2007-ig a müncheni Ludwig Maximilian Egyetem régész-professzora – *a ford.*

vallási okokból tiszteletben tartották. Visszatekintve témaválasztásom emocionális háttérében a klasszikus kor tisztára mosott képe elleni lázadásom állt. Így szálltam szembe a tudományos establishmenttel, és valóban nem sokat vártak magukra a reakciók; a professzorok között akadtak néhányan, akik hallani sem akartak ilyen témákról.

De nem is ez a lényeg. A példa egyszerűen csak azt mutatja, hogy az érzelmi indítékok mind a témaválasztásban, mind pedig a megközelítésben és a reakciókban nagy szerepet játszanak. Lenyűgözőnek találtam, hogy úgy képzeljem el az Akropoliszt, ahogy azt egy ránk maradt felirat sejteti: tilos, hogy a szentély területén tehénlepény legyen (hogy ennek a betartására az állatokat miként sikerült rávenni, nem ismeretes), vagyis az Akropolisz a mocsokban és bűzben úszó város kellős közepén egy, a legkülönbözőbb tilalmakkal, szabályokkal és építészeti akadályokkal tisztán tartott sziget. Akkoriban sem a professzornőmmel, sem mással nem beszéltem arról, hogy a téma kiválasztásakor tulajdonképpen mi motivált. Sok minden nekem is csak utólag vált világossá.

Ez a könyv arról szól, hogy ma miért érdekel bennünket egyáltalán az ókor, mit mesél nekünk, illetve mit mond el rólunk. Valójában miért jelentősek azok a régészeti felfedezések, amelyekről olykor a médiában tudósítanak? Ennek megfejtéséhez hagynunk kell, hogy kapcsolatba kerüljünk saját személyes történetünkkel és érzelmi indítékainkkal. Ezek nélkül ugyanis nem létezne sem a régészet, sem a művészettörténet, sem pedig a történelem – egyszerűen nem is volna értelmük.

Stendhal tudta ezt, és alapjában véve mi is tudjuk. Csak tudatosítanunk kell magunkban, hogy a múltnak legalább annyi köze van a mi életünkhöz és természetünkhöz, mint a korábbi nem-

zedékekéhez; hogy mi magunk is a múlt produktumai vagyunk, olyan döntéseikéi, amelyeket olykor évszázadokkal korábban élt emberek hoztak. Másfelől pedig látnunk kell, hogy a mi döntéseink, amelyek szerint a történelmet egy bizonyos módon meséljük el, a jelent és a jövőt is alakítják. Ebből a szempontból nézve a múlt nem múlt el igazán: mi, akik újra és újra elmeséljük és felfedezzük, benne vagyunk, mégpedig a kellős közepében. *Interbeing*, „kölcsonös létezés” – Thich Nhat Hanh buddhista szerzetes és tanító kifejezésével így nevezhetnénk ezt az állapotot. Ennek mibenlétéről nincs leírás, de pompeji munkám példáján keresztül megpróbálom elmagyarázni. Előljáróban csak annyit: az oszlopok számához egyáltalán nincs köze!